

Yuliia Kaminska

Independent researcher, Ukraine

ORCID: 0009-0004-9001-6758

Україна у війні. Больові точки історії

Ukraine at War. Pain Points of History

12 грудня 2022 року на Кафедрі Україністики Варшавського університету відбулася IV Міжнародна наукова конференція з циклу „Filozofia bycia i przetrwania w ego-dokumentach pisarzy, malarzy i filmowców ukraińskich (od czasów Orlika do współczesnych)” / „Філософія буття в его-документах українських письменників, художників та кінематографістів (від часів Пилипа Орлика до сучасності)”. Документалістика, закріплена в его-документах, відтворює історичну достовірність і хронологію подій, віддзеркалює ментальні константи української свідомості крізь призму часу та особистих документів багатьох авторів, що стали об’єктом наукового аналізу учасників конференції. Представники наукової еліти Польщі та України зустрілися онлайн, аби проаналізувати пекельний досвід минулих воєн та провести паралелі з нинішніми болісними реаліями.

Організатором конференції, за традицією^{1,2}, виступила керівниця Майстерні польсько-українських літературних стосунків

¹ F. Świerczyński, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Filozofia bycia i przetrwania w ego-dokumentach pisarzy, malarzy i filmowców ukraińskich (od czasów Orlika do współczesnych)”* [w:] „Studia Polsko-Ukraińskie”, red. Walentyna Sobol, tom 7, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 293–296.

² D. Bzorek, *Sprawozdanie z III Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Filozofia bycia i przetrwania w ego-dokumentach pisarzy, malarzy i filmowców*

на Кафедрі україністики Варшавського університету професорка Валентина Соболев. За її ініціативи учасники зібрання вшанували хвилиною мовчання пам'ять загиблих унаслідок російської збройної агресії. Поважним гостем став Віталій Білий – перший секретар посольства України в Польщі.

Конференція об'єднала істориків, літературознавців, українознавців із різних наукових осередків Києва, Варшави, Львова, Кракова, Харкова, Бердянська, Білостока. Учасники зустрічі аналізували епістолярні, художні тексти та кінострічки, присвячені реаліям війни, жахам концтаборів і голодоморів в Україні та Польщі XVII–XXI століть.

Модераторами першої частини „Ad fontes” були професорка Тереза Хинчевська-Геннель, керівниця кафедри новітньої історії та джерелознавства на факультеті історії та міжнародних стосунків Білостоцького університету, та докторка філологічних наук Наталія Левченко, професорка кафедри української літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Зустріч розпочала продеканка факультету прикладної лінгвістики Варшавського університету професорка Ева Жебровська. Вона наголосила на важливості та актуальності цьогогорічної теми конференції „Автори его-документів проти війни та насильства”. Керівниця кафедри україністики Катажина Якубовська-Кравчик підкреслила роль творчої Майстерні польсько-українських літературних відносин кафедри україністики Варшавського університету, яка від 2014 року плідно працює задля зміцнення історичного фундаменту і дружніх зв'язків між нашими країнами.

Якщо заглиблюватися в історичні контексти розглянутих учасниками зустрічі матеріалів, свідомо не дивлячись на дати деяких текстів, може здатися, що йдеться про події сьогодишньої війни в Україні: неспровокований напад Росії на Україну, масова російська пропаганда, неймовірний опір української

ukraińskich (od czasów Orlika do współczesnych)”, Warszawa, 20 grudnia 2021 roku [w:] „Studia Polsko-Ukraińskie”, red. Walentyna Sobol, tom 9, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 249–254.

армії агресору, масовий терор на окупованих територіях і спротив населення, виховання національного духу та патріотизму, військова допомога й дипломатична підтримка України з боку європейських країн. Але найгірше те, що, як і в минулих століттях, сьогодні війна несе вселюдську трагедію, руйнування, демонструє безглузду захланність агресора, який руйнує не лише майбутнє інших народів, а й власне.

Українознавиця, перекладачка, професорка Варшавського університету та Національного університету „Києво-Могилянська академія” Оля Гнатюк, яка активно досліджує й популяризує українську культуру та літературу, проаналізувала у своїй статті „Hannibal ante porta. Lwowianie o pierwszych dniach wojny – sto lat temu i dziś” реакції львів’ян на вступ росіян до міста на початку Першої та Другої світових воєн у порівнянні з сьогодишніми рефлексіями перед обличчям повномасштабної російсько-української війни.

Доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Анатолій Ткаченко проілюстрував погляди на війну через кінематограф у своїй доповіді „Кіномитці України проти війни”. Було названо фільми останніх років, що здобули визнання як серед українських, так і серед європейських глядачів. Прозвучали імена режисерів, зокрема Ахтема Сеїтаблаєва, Валентина Васяновича, Михайла Ілленка, Тараса Томенка, Зази Буадзе, Тараса Ткаченка, Романа Бондарчука, Олеся Янчука, Мар’яна Бушана, Марини Ер Горбач, Ірини Цілик, творчість яких визнано важливим внеском у формування патріотично свідомого і морально зрілого українського суспільства, готового дати відсіч російській агресії. Науковець наголосив, що саме крізь призму культури і мистецтва легше переосмислити події сучасності. Адже кіно – одна з найефективніших форм публічного діалогу, а отже, творення потужного мистецького та інформаційного фронту.

З окупованого Бердянська до конференції приєдналася професорка Ольга Новик (Бердянський державний педагогічний університет, Україна), присвятивши свій виступ „Повсякденність

війни та миру в епістолярії Івана Леванди” духовній діяльності українського священника та проповідника Івана (Іоана) Леванди (1734–1814). За словами дослідниці, його постать варта уваги завдяки значному творчому доробку, який протоіерей Софійського кафедрального собору залишив після себе. Останнє друковане видання його творів з’явилося ще 1821 року. Леванда підтримував та наставляв жителів Подолу під час епідемії чуми в серпні 1770 року і саме тоді набув популярності. Ольга Новик зазначає, що в його проповідях ідеться насамперед про війни з гріхом, дияволом, тобто про метафоричну війну за людську душу в християнській риторичі.

Доктор філологічних наук, професор університету імені Марії Кюрі-Скłodовської (м. Люблін, Польща) Ігор Набитович ознайомив колег із автобіографічними мемуарами Саломеї Пільштин-Русецької „Відлуння світу”. Це ілюстрація повсякденних реалій війни через людські страждання, полон, смерть, руйнування, які є неодмінними й невід’ємними деталями історії буття людей доби Бароко. Мемуари Саломеї Пільштин-Русецької „Відлуння світу” (або „*Proceder podróży i Życia mego Awantiur, чи Авантуры майго жыцця*”) – особлива пам’ятка білоруської та польської літератур. Твір написано не пізніше 1760 року. Авторка мемуарів створила образ війни, який є свідченням народження особливої авторської об’єктивізації: нараторка представляє себе безпосередньою учасницею воєнних подій.

Докторант Гуманістичної Докторської школи Варшавського університету Давид Бзореk у своєму виступі „*Antropologia wojny w dzienniku Filipa Orlika z lat 1720–1723*” проілюстрував зріз епохи у тексті „Подорожнього діарія” гетьмана Пилипа Орлика, виокремивши певні акценти з життя приватного і справ військових. Давид Бзореk провів паралель між військовою міжнародною діяльністю Пилипа Орлика та угорського державного діяча Франциска II Ракоці, який боровся за звільнення своїх земель від впливу загарбників – австрійського панування.

Професорка Варшавського університету кафедри україністики Валентина Соболь підготувала виступ „*Nowo odczytany*

fragment dziennika Filipa Orlika”, у якому проаналізувала щойно відчитаний фрагмент рукопису листа гетьмана Пилипа Орлика до польського короля Станіслава Лещинського від 5 червня 1727 року. Текст займає 15 рукописних сторінок і є одним із найбільш розлогих написаних гетьманом листів, а їх, скопійованих у щоденнику, міститься чимало і різними мовами – латиною, польською, французькою із вкрапленнями латинсько-польських макаронізмів, староцерковнослов'янізмів, турцизмів тощо. Цей лист написаний європейцем, який ментально і культурно був пов'язаним із Річчю Посполитою, але відкритим на широкий світ. Від 1709 року, коли після Полтавської битви Росія показала світові істинне обличчя, минуло 313 років. Війна 2022 підтвердила слушність того, про що гетьман написав королеві майже триста років тому.

Потужним та емоційно зворушливим був виступ професорки кафедри української літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, докторки філологічних наук Наталії Левченко. Тема „Содомський дискурс у біблійній, скovorодинській та війсьній харківській інтерпретації” охоплює алегоричний біблійний сюжет про праведника Лота, що вижив у спаленому до тла місті Содом, тематику трактатів Григорія Сковороди та реальні події нинішньої війни. Наталія Левченко розповіла й особисту болючу історію – її серце змучене непроминальним болем від втрати на війні єдиного сина. Доповідка навела моторошні факти цинічного знищення її рідного Харкова, його мешканців, а також культурних пам'яток. Прямим влучанням російської ракети знищено Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у Богодухівському районі Харківської області, ракетами зруйновано й навчальний корпус Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди – саме в рік 300-річчя від дня народження українського філософа. В обох випадках пам'ятники Григорію Сковороді містичним чином уціліли. Імовірно, те всеосяжне прагнення свободи від гріха, яке завжди було дороговказом у текстах Сковороди, виявилось рятівним.

Другу частину зустрічі під назвою „Autorzy ego-dokumentów wobec wojny” розпочала кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри прикладної лінгвістики Національного університету „Львівська політехніка” Оксана Левицька (Українська Академія Друкарства, Україна). Свій виступ вона присвятила темі „Автопортрет на тлі жорстокої доби: Катерина Білокур в епістолярному, мистецькому та спогадовому дискурсах”. Доповідачка проаналізувала спадок української художниці ХХ ст. Катерини Білокур (1900–1961) з погляду філософії виживання в буремні роки першої половини й середини минулого століття, прояви її стійкості супроти зовнішніх чинників і внутрішнього протесту, зафіксовані в епістолярії, спогадах сучасників, залучила також мистецький контекст її робіт та біографічний наратив художніх творів про Білокур. Україна знову перебуває на етапі повторення уроків свого минулого, зокрема історії українського мистецтва крізь оптику постколоніальних студій і дослідження автонаративу. Епістолярний корпус Катерини Білокур є письмовим свідченням фіксування відомостей про себе в умовах жорстокої доби – народна художниця є сучасницею ХХ століття, її життєва і творча біографія мають виразні дотикові лінії з драматичними подіями історії України, серед яких дві світові війни, становлення радянської влади, Голодомор, німецька окупація, голод 1947 року, репресії проти українських митців.

Ще про одну непересічну особистість розповіла докторка філологічних наук, заступниця директора з наукової роботи Інституту Івана Франка НАН України (Львів), професорка Алла Швець під час свого виступу „«Я також пала жертвою війни»: засланські спогади у мемуарному наративі Костянтини Малицької”. Це велика подвижниця політичного і культурного життя, реформаторка освіти, одна з чільних представниць і засновниць українського жіночого руху. У життєвому чині К. Малицької виявною є історична аналогія, коли в часи жорстокої російської окупації Галичини 1914 року українське жіноцтво стало в авангарді національного опору. Через свою безкомпромісну антиросійську позицію К. Малицька стала жертвою цієї війни.

Мемуарний наратив К. Малицької воєнного, зокрема, засланського періоду, ще не був предметом спеціальних досліджень. Нині це питання як ніколи актуалізує вже сьогоднішня страшна війна. Доповідачка детально розглянула спогадові авторефлексії К. Малицької, акцентуючи увагу на емоційному стані жінки, що потрапила у неволю, у чужинний простір абсолютної невідомості. Розмірковування про внутрішні й зовнішні людські механізми, що допомагають зберегти себе, свою ідентичність, фізичну і духовну стійкість, корелюють із подіями сьогодення, коли до російського полону потрапляють українці і зрештою дають собі раду побороти та пережити той болючий виклик. Хоча сибірська неволя стала для К. Малицької справжнім важким моральним і фізичним випробуванням, вона ніколи не нарікала на долю, а коли їй співчували, із гумором відповідала, що це були її найкращі роки.

Статтю компаративістського характеру „Nie tylko Szwejk... Czeskie teksty antywojenne” представила Данута Сосновська, професорка Варшавського університету. Науковиця зосередила увагу на темі Першої світової війни у польській та чеській культурах, порівнюючи воєнні роздуми двох видатних чеських художників: Франтішека Купки та Йозефа Вахала, а також різні трансформаційні процеси, яких зазнавала Європа на тлі воєнного абсурду.

Заключну, третю частину „Wojna rosyjsko-ukraińska 2022 roku” розпочала професорка Тереза Хинчевська-Геннель (м. Білосток), яка ознайомила присутніх зі своїми рефлексіями, уміщеними в щоденнику „Fragment dziennika czasów zarazy”, про пандемію та війну, що стала ще однією чумою людства.

Актуальних і болючих тем насильства та окупації в інтернет-просторі, а також у воєнній реальності торкнулися професор Пьотр Бореk (Педагогічний університет, м. Краків), керівниця кафедри україністики докторка Катажина Якубовська-Кравчик (Варшавський університет), письменник, критик та науковець Євген Соболев. Доповідачі – професорка Леся Вахніна (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського) та кандидат історичних наук Ігор Стамбол (Інститут

журналістики Київського університету ім. Б. Грінченка), на жаль, не змогли долучитися до роботи конференції – війна стала на заваді.

Підсумовуючи результати конференції, одна з модераторок, Анна Швець, зазначила, що колеги з України та Польщі у своїх дослідженнях епістолярних та художніх текстів охопили значний матеріал, пов'язаний із реаліями війни, жахіттями концтаборів і голодоморами, які мали місце на територіях наших країн протягом XVII–XXI століть. Доповідачі акцентували увагу саме на цій тематиці, оскільки втрата життя, елементарних матеріальних благ, обмеження прав і свобод людини, які спричиняє війна, не тільки несе гіркоту страждань і непроминальний біль, але й зупиняє загальний світовий розвиток. На завершення прозвучала доленосна і промовиста фраза геніального Вінстона Черчилля: „Уся лють і міць ворога будуть звернені проти нас... Якщо ми зможемо протистояти йому, уся Європа буде звільненою і життя рухатиметься вперед, до залитих сонцем висот. Але якщо ми зазнаємо невдачі, весь світ, включно зі Сполученими Штатами, включно з усім, про що ми знали і до чого прагнули, порине у прірву”.